

הזירה הלשונית: יא בא באבא

המילון החדש לערבית מדוברת של יוחנן אליחי הוא הזדמנות לבחון עד כמה חילחלה הערבית אל לשוננו ולהפך, ולברר איך זוכים במפעל הפיס. בערבית

2/2/2006

"כשישראלים אומרים 'מן הון להון', שהפירוש המילולי שלו הוא 'מכאן לכאן'", אומר יוחנן אליחי, "הם מתכוונים, סתם ככה, מפה לשם. אבל הקשב איך הביטוי הזה נולד: כשיש אצל הערבים בעיות בין אנשים, יש מי שתפקידו לגשר ביניהם. הוא הולך ממשפחה למשפחה, מכאן לכאן, מן הון להון".

יוחנן אליחי גר בירושלים, בשכונת ארמון הנציב, בדירה פשוטה בבית פשוט ברחוב שלא הרבה פוקדים אותו. הוא בן קרוב ל-80, לבוש בחולצת משבצות, איש חביב בעל מבטא צרפתי והתנהלות איטית כדיבור בעברית. יוחנן הוא נזיר השייך למסדר מיוחד במינו שמרכזו בפריז: נזירים עובדים. כמה מאות נזירים הפזורים ברחבי העולם, ללא מנזר, ללא סממני לבוש, שיער או קהילת נזירים. רוב חבריו של אליחי עובדים בעבודות כפיים פשוטות. אליחי התגלגל למחוזות המחקר הלשוני, ועם השנים הפך למפעל של איש אחד: הוא מתעד את הערבית הפלשתינית, כותב ספרי לימוד, מייצר קלטות. את העבודה החל עוד בשהותו בלבנון כנזיר צעיר לאחר מלחמת העולם השנייה, ואחר כך כנזיר בגליל.

הנזיר אליחי, מפעל של איש אחד

גיבנים ובעות

ב-77' פרסם יוחנן מילון עברי-ערבי, וב-99' יצא בהוצאת משרד הביטחון וקסת "המילון החדש לערבית מדוברת", ערבי-עברי. מילון בהיר, מדויק וידידותי מאוד למשתמש הישראלי. המילים הפלשתיניות מובאות בעברית בתעתיק, ולצדן הגדרות, משפטים נפוצים והערות מחכימות. לא מכבר הוציא מילון דומה באנגלית, רחב מהמילון העברי, "the olive tree dictionary" בהוצאת מינרווה.

"אחרי שיצא המילון בעברית גיליתי שנשמטה ממנו משום מה המילה אימאן, אמונה. במילון החדש באנגלית הכנסתי את המילה והבאתי דוגמה שהיתה מעין בדיחה פרטית שלי: 'הזקנים אומרים: כבר אין אמונה בעולם'".

אליחי הוא מילונאי משוטט. הוא עובר בערים ובכפרים, מקשיב, רושם, מאמת. שיטת איסוף המילים בין הדוברים העממיים זימנה לאליחי הפתעות: מה שאין בו שימוש - אינו קיים בשפה. "היה לי בלבנון אינפורמנט זקן באחד הכפרים. שאלתי אותו: 'איך אומרים גיבן', והוא אמר: 'אֶחְדָּב והנקבה חֶדְבָּה'. 'ומהי צורת הריבוי', שאלתי, והוא הביט בי בתימהון: 'אף פעם לא ראיתי כמה כאלה יחד'".

אחר כך חיפשתי איך אומרים הערבים 'בעות', ושאלתי מה זה הדברים האלה שקופצים בתוך הגזוז? על כך קיבלתי תשובה: פֶּקְאָקִיעַ. 'ואיך נקראת בועה אחת?'. שוב ננעצו בי מבטי פליאה: 'מי ראה בועה יחידה, הרי הן באות תמיד בהמונים!'. הלכתי לבנאי שעבד בשער החדש בירושלים, הצבעתי על הפלס ועל הבועה הגדולה במרכזו ושאלתי: 'איך קוראים לזה?'. והוא אומר לי: 'האווה!', כלומר: 'אוור!'. מאוחר יותר התגלה ליוחנן שלבועה אחת יש בכל זאת שם: 'פוקיעה', המזכירה את השורש העברי פק"ע.

חויה מתקנת אירעה ליוחנן כשניסה לברר אם יש מילה ערבית עממית ל"שלאפסטונדה", מנוחת הצהריים הקרויה בצרפתית Siest. הוא שאל אישה אחת לפירוש המילה, והיא לא ידעה על מה הוא מדבר, מאחר שבתרבות שלה הנוהג לנוח בצהריים בקביעות אינו מוכר. התחיל לתאר לה כמעט בתנועות ידיים במה מדובר, והיא התעוררה ואמרה: "אה, זה מה שעושים במזרים...".

שאפה ודאוין

הערבית רבת להגים, ולעתים אפשר לשמוע צורות הגייה שונות לאותה מילה בכפרים סמוכים, ובוודאי בערים שונות. יום אחד לקח אישה משכילה מאום אל-פאחם לסיוע בעבודתו המילונית, והיא שאלה: "איזה ערבית אתה מחפש, פאחמאוית? (כלומר, השפה הנהוגה באום אל-פאחם) או כמו בירושלים?". במילון ניסה להציג את השפה המשותפת לרוב הפלשתינים בישראל. כך למשל הוא בוחר בחלופה קבדאי לציון גברתן, בעוד שבסלנג הישראלי מוכרת דווקא אבדאי.

אפשר עם זאת להבחין בקריאה במילונים של אליחי בהשפעה הרבה של הערבית על הסלנג הישראלי. "נקלה" היא העברה, בדרך כלל באמצעות הסעה, ומכאן המילה בסלנג העברי "נגלה". "שקפה" היא מילולית חתיכה, ואליחי מציין שפירושה גם אישה מושכת. אָמָא שְקָפָה! פירושו: איזו חתיכה! ככל הנראה זה המקור ל"חתיכה" הישראלית, מה גם שבלהגים מסוימים נעלמת הק' ומכאן המילה הנפוצה שאפה, במשמעות דומה ל"חתיכה".

"דיוואן" פירושה גם סלון גדול לקבלת אורחים, גם קובץ שירים וגם, על פי אליחי, "סיפור לא כל כך נכון". צורת הריבוי "דוואוין" נקלטה בסלנג הישראלי, והישראלים שיבשו אותה ל"דאוין". מעפן, שהפך כינוי גנאי ישראלי, פירושו בערבית מעלה עובש. מילים ערביות לא מעטות מקבלות משמעות המובנית רק לערבי ישראלי. למשל "יא נציב", שפירושו הגרלה, הפך לכינוי הערבי העממי של מפעל הפיס, ומשפט כמו "פאזת פיל יא נציב" פירושו: היא זכתה במפעל הפיס.

הערבית המדוברת אינה מתנזרת מהשפעות זרות (ראו בהמשך). יש גם מעט השפעה עברית, ללא כל השוואה להשפעת הערבית על הסלנג הישראלי. סְרָטָן היא מחלת הסרטן, וכך מילים כמו רמזור (ברבים רמזורות) ומחסום, שזכתה לעדנה מפוקפקת בעקבות שלטון צה"ל בשטחים. חודשי השנה הנוצריים נקראים בחלקם על פי השם של החודש העברי המקביל. למשל: תשרין (תשרי) הוא ספטמבר, תשרין א-תאני (תשרי שני): אוקטובר. שבאט (שבט): פברואר. איאר (אייר): מאי. תמוז: יולי. אאב (אב): אוגוסט. לעומת זאת נקרא חודש דצמבר כאנון אל-אוול (תנור ראשון, דהיינו, ראשית זמן הדלקת התנורים), וינואר: כאנון א-תאני (תנור שני). רוב ההשפעות הזרות אופייניות לתקופה המודרנית. כך, למשל, הפנייה המקובלת בעבר להורים היתה "א בא", "יא מא", כלומר, "היו אבא", "היו אמא".

לאט לאט החל יוחנן לשמוע בשיטוטיו את הכינוי החדש: "באבא" (בעקבות Papa), ו"מאמא", שהן הצורות המושפעות מהדרך האירופית. התקשר יוחנן לידיד ותיק ושאל אותו על כך, והידיד נרעש ונזעק מהתרבות הקולקלת המשחיתה את הערבית שהוא מכיר מילדותו, עד שמהחדר השני שומע יוחנן את הבן צועק לאביו: "באבא!".

ערבית ו"אירופית": התקלקל לי הכמביותאר

מקבץ מילים בערבית מדוברת שמקורן בשפות אירופה, על פי מילוני אליחי:

בטאטה. תפוח אדמה. הבטאטה הישראלית הכתומה אינה אלא ההגייה הערבית של Potato.

בנדורה. עגבנייה (על פי איטלקית: Pomodoro).

בנצ'ר. נקר, פנצ'ר.

גֶרֶפ. קבוצה, וברבים: גֶרֶפֶאָת. על פי אנגלית: Group.

כְּמִבְיֹוֹתָאָר. מחשב. על פי אנגלית: Computer.

לֶפֶת. מעלית, על פי אנגלית: Lift.

נֶרְפֶז. (או נֶרְבֶז). התעצבן, על פי אנגלית: Nervous.

שְפִיר. נהג. מצרפתית: Chauffeur. המילה היתה נהוגה גם בסלנג הישראלי.

תלפן. טלפון, ומכאן תלפן: טלפן.

תלפזיון. טלוויזיה. מכשירי טלוויזיה: תלפזיונות.

תְרִין. רכבת (על פי Train).

תֶרֶכ. משאית (על פי Truck). בלבנון נקראת המשאית קֶמְיוֹן, בעקבות הצרפתית.

שמות משפחה 1: צלאל וחורן

יוסי אלפי כותב למיכל צלאל, שתהתה על שם משפחתה: "למיטב הבנתי, צלאל (צלל) נגזר מהמילה הארמית 'צ'לי', כלומר, מתפלל או תפילה. מילה זו נמצאת גם בערבית: 'צלה' הוא בית כנסת. כמדומני ששם משפחה נוסף הנגזר מפועל זה הוא 'צליכין', כשמו של כתב גל"צ גור צליכין. גם ה'בבא סאלי' מתקשר לפועל".

משפחת אהרוני מיפעת כותבת: "החלום הגדול של החברים שהקימו את קבוצת השרון בעמק היה לעלות להתיישבות בחורן. כביטוי למשאת הנפש הזאת החליף דוד נימץ את שם משפחתו 'החורני'. זמן מה עבר, השם נראה לדוד ארוך מדי והוא קיצר אותו ל'חורני'. עוד זמן עבר, ודוד המשיך לקצר: מעתה ואילך ביקש להיקרא דוד חורן. נפשה של רות רעייתו קצה בשינויים התכופים. 'מה יהיה אם מחר יחליט דוד להוריד גם את הנון?', שאלה בדאגה, והחליטה להישאר בשמה המקורי: רות הקר".

שמות משפחה 2: כחלון ואזולאי

בעניין כחלון כותבת אילת ברגר כי הוראת השם היא פשוט "כחול". הגולש כחלון טוען כי "מקור השם כחלון הוא צירוף של כן וחללה. לכהן אסור היה לשאת 'אישה זונה וחללה לא יקחו', ומכאן ראשי התיבות אזולאי. ראש שבט הכלונים הלך ככל הנראה בעקבות לבו ונישא לאחת שעל פי החוק לא היתה מותרת לו, ומאז אנחנו הכלונים מסתובבים עם הצל"ש הזה".

אברהם שטאל מעיר בעניין אזולאי, שהיתה מחלוקת חריפה אם מקור השם הוא אכן ראשי התיבות. לפי דעות אחרות מקורו ממקום באלג'יריה שנקרא בזולאי, ואולי מן המילה הברברית "אזיל": טוב, או הספרדית "אזול": כחול.

מנחם מליק מביא שמות משפחה שמקורם בראשי תיבות: "שמו של הרב של נשר הוא טוביה בהרי"ר, שפירושו בן הרב יהושע ראביצער, מהעיירה רביץ. כנראה גם אבותיו של חבר הכנסת באו משם. יש לי חבר ושמו קקון, במאה העשירית אחד מאבותיו היה פותח את דרשותיו ב'קהל קדוש ונכבד'. אפשר להוסיף את מזא"ה (מזרע אהרון הכהן). עובדת איתי במפעל גברת ושם משפחתה בימב"ד (במהרה יבוא משיח בן דוד)".

ruvik@maariv.co.il